

NEDIM ZAHIROVIĆ
Zentrum für Mittelmeerstudien
Ruhr-Universität Bochum

BOSANSKI BEGLERBEG I NJEGOVI SANDŽAKBEGOVI U DIPLOMATSKIM PREDSTAVKAMA MLETAČKOGA BAILA NA VISOKOJ PORTI (1632-1639)

Sažetak

U Zbrici orijentalnih rukopisa Univerzitetske biblioteke u Leipzigu nalazi se rukopis koji sadrži 126 sultanskih fermanskih dokumenata koji su od 1625. do 1640. godine izdati na diplomatske predstavke mletačkog baila na Porti. Fermanski dokumenti izdati na predstavke mletačkog baila čine samo jedan dio rukopisa, u njegovom drugom dijelu nalaze se zapovijesti o imenovanjima službenika u džamijama širom Osmanskog carstva. Ne zna se sigurno kako je ovaj rukopis dospio u Leipzig. Ono što se skoro bez ikakve rezerve može ustvrditi je činjenica da je osoba koja je unijela fermanske u ovaj rukopis pred sobom morala imati jedan od „Deftera stranih država“ (*düvel-i ecnebiyye defterleri*), koji su vođeni na Porti od početka 17. stoljeća. Od 126 fermanskih dokumenata njih 15 je u vremenu od 1632. pa do 1639. godine poslato bosanskom beglerbegu, odnosno sanžakbegovima koji su njemu bili potčinjeni. Fermanski dokumenti bosanskom beglerbegu i njegovim sanžakbegovima u teritorijalnom pogledu najviše se bave osmansko-mletačkim graničnim područjem u Dalmaciji, a zatim okolnicama Herceg-Novog. Sadržaj fermanskog dokumenta ukazuje na ustrajno nastojanje Porte da se u graničnom području s Venecijom, koje se nalazilo u nadležnosti bosanskog beglerbega održi mir, ponajviše radi neometanog odvijanja privrednih i trgovačkih odnosa između dvije države.

Ključne riječi: Porta, Venecija, venecijanski bailo, bosanski beglerbeg, Dalmacija, Herceg-Novi

Nakon završetka Kiparskog rata (1570–73) u odnosima između Venecije i Osmanskog carstva nastupio je period mira koji će potrajati sve do izbijanja Kandijskog rata 1645. godine. Sva nastojanja pape u Rimu i habsburškog dvora da se Venecija uvuče u tzv. Dugi rat (1593–1606) protiv Osmanlija završila su neuspjehom. Venecija je uslijed traumatičnih iskustava zbog vojnih poraza u ratovima protiv Osmanlija krajem 15. i tokom 16. stoljeća odlučila biti ne samo suparnikom nego i partnerom Osmanskom carstvu u području Mediterana. Ipak i u vremenima mira pojavljivale su se incidentne situacije i nesporazumi zbog kojih se Venecija u cilju zaštite kako vlastitih političkih tako i

interesa svojih podanika morala obraćati, odnosno žaliti Porti. Za podnošenje diplomatskih predstavlki i žalbi Osmanlijama bio je zadužen bailo, stalni mletački diplomatski predstavnik u Istanbulu. Služba mletačkog baila postojala je još od 13. stoljeća. U prvo vrijeme ona je bila ustanovljena radi upravljanja mletačkim posjedima u Istočnom Mediteranu, ali će oko 1265. godine biti imenovan i bailo u Carigradu radi zaštite interesa mletačkih trgovaca koji su trgovali na prostoru Bizantijskog carstva. Služba baila nastavila je postojati i nakog turskog osvajanja Carigrada.¹ Turcima, a i Veneciji bio je u obostranome interesu nastavak međusobnih političkih i trgovačkih odnosa. Bailo je imao svoju rezidenciju u Peri, onom dijelu Istanbula koji je bio nastanjem kršćanskim stanovništvom. U svome radu bailo se mogao osloniti na mrežu venecijanskih konzula koji su rezidirali u značajnim privrednim i trgovačkim centrima na teritoriji cijelog Osmanskog carstva.

Predstavke koje je podnosio mletački bailo početkom 16. stoljeća počete su biti bilježene u posebnu vrstu deftera, tzv. “Deftere stranih država” (*Düvel-i ecnebiyye defterleri*). Jedna od prvih ako ne i prvi osmanista, odnosno osmanistkinja, koja se zanimala za ovu vrstu deftera bila je Dušanka Bojanić-Lukač. Ona je u radu posvećenom Mustaj-čelebiji, pisaru zaduženom za vođenje dubrovačkih deftera na Porti, dala jedan širi prikaz fonda *Düvel-i ecnebiyye defterleri* u Arhivu Predsjedništva Vlade u Istanbulu (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). Taj fond osim dubrovačkih i venecijanskih deftera obuhvata još i deftere koji se odnose na Habsburge, Poljsku, Rusiju, Prusku, Švedsku, Francusku, Holandiju itd.²

Ova vrsta deftera postat će značajnim izvorom za proučavanje diplomatskih i privrednih odnosa zemalja koje su s Osmanskim carstvom održavale političke i trgovačke veze. Međutim, treba kazati da oni ipak ne mogu dati potpunu sliku međudržavnih odnosa, jer su u njih – ovo u svakom slučaju važi za rani novi vijek – unošene samo one žalbe i predstavke koje je osmanska strana prihvatila.³ U ovom radu bit će predstavljen jedan, koliko je meni poznato, dosada nekorisćen venecijanski defter iz Zbirke orijentalnih rukopisa Univerzitetske biblioteke u Leipzigu.⁴ Defter čini samo jedan dio rukopisa

1 O bailu i njegovoj službi v. Eric R. Dursteler, “The Bailo in Constantinople: Crisis and Career in Venice’s Early Modern Diplomatic Corps”, u: *Mediterranean Historical Review*, Vol. 16., No. 2, 2001, 1-30. Maria Pia Pedani, “Bailo”, u: Gábor Ágoston, Bruce Masters (eds.), *Encyclopaedia of the Ottoman Empire*, New York, 2009, 72–73.

2 “Mustaj Čelebija. Pisac Carskog divana i Dubrovačke knjige divanskog arhiva (Prilog osmanskoj diplomaciji)”, u: *Prilozi za orijentalnu filologiju* 22-23 (1972-73), 61–81.

3 Suraiya Faruqi, “Venetian Presence in the Ottoman Empire 1600–30”, u: Huri İslamoğlu-İnan (ed.), *The Ottoman Empire and World-Economy*, Cambridge, 1987, 318.

4 Sasvim je sigurno da se pojedini fermanni koji se nalaze u ovome rukopisu mogu naći i u drugim arhivima. Međutim, meni nije poznat niti jedan drugi osmanski rukopis u kojem bi se nalazilo ovoliko fermana, a koji se odnose na diplomatske odnose između Venecije

dok se u njegovom drugom dijelu nalaze naredbe o imenovanju službenika u džamijama širom Osmanskog carstva.⁵ Rukopis je u stvari prijepis naredbi koje su se nalazile u drugom rukopisu (ili rukopisima). Nema podataka kako je rukopis dospio u Leipzig. To je najvjerojatnije moglo uslijediti tokom i neposredno poslije Bečkog rata (1683–1699) kada su i mnogi drugi rukopisi dospjeli u Zapadnu Evropu.⁶ U daljnjem toku ovog rada mi ćemo se baviti prvim dijelom ovog rukopisa, koji je u stvari prijepis 126 naredbi izdatih od Visoke Porte kao odgovor na predstavke mletačkog baila.

Uvjetno kazano diplomatske predstavke sadržane u ovom defteru tematski se mogu podijeliti u nekoliko oblasti: povrjede statusa mletačkih diplomatskih predstavnika (ovdje je uobičajeno riječ o konzulima, ali i o drugim službenicima, npr. tumači u konzulatima), nasilje u graničnom području prema Veneciji, ekonomsko nasilje (traženje neopravdano uvećanih carina od mletačkih trgovaca), garancije Porte radi slobodnog i bezbjednog putovanja mletačkih diplomata i drugog osoblja, privatni sporovi (sudski sporovi u kojima je jedna strana mletački podanik), žalbe na akcije gusara i pirata, prijedlozi o zajedničkom djelovanju Osmanlija i Venecije naspram trećih zemalja i predstavke u kojima se Venecija pojavljuje kao zaštitnik osmanskih katoličkih podanika, odnosno katoličkih redovnika koji su živjeli u Osmanskom carstvu.

Petnaest od 126 fermana upućeni su bosanskom beglerbegu, odnosno njemu potčinjenim sandžakbegovima kao i kadijama i eminima, koji su službovali na području Bosanskog beglerbegluka. Prvi ferman datiran je sa srednjom dekadom mjeseca safera 1042. godine (27.08.-06.09.1632) dok su posljednja tri fermana poslata s Porte u mjesecu redžebu 1049. godine (28.10.-27.11.1639). Radi jasnijeg pregleda podijelit ću fermane u dvije grupe: u prvoj grupi su fermani koji se odnose na područje Herceg-Novog dok su u drugoj oni koji se tiču Dalmacije, odnosno dalmatinskog zaleđa.

U srednjoj dekadi mjeseca safera 1042. godine (27.08.-06.09.1632) bailo se žalio da je neki Ibrahim (u tekstu se ne navodi ništa određeno o njemu,

i Osmanskog carstva iz ovoga vremena (ca. 1630–50). Prijevodi na italijanski jezik od nekih u ovome radu detaljnije prikazanih fermana mogu se naći u Državnom arhivu u Veneciji, npr. ferman koji se odnosi na Ahmeda Kositerovića, v. Riccardo Predelli (izd.), *I libri commemoriali della Repubblica di Venezia: Regestri*, VII, Cambridge etc., 2012, 192.

5 Heinrichus Orthobius Fleischer, Franciscus Delitzsch, *Catalogus librorum manuscriptorum qui in bibliotheca senatoriacivitatis Lipsiensis asservantur: Codices orientaliū linguarum*, Grima, 1838, 499–500, CCXXXIV [Ae.K.137].

6 Rukopis je bio u vlasništvu Andreas Acoluthusa (na posljednjoj stranici rukopisa nalazi se njegov grb), koji je tokom Bečkog rata došao u posjed izvjesnog broja orijentalnih rukopisa. U to doba on je bio profesor orijentalnih jezika na Elizabet-gimnaziji (Elisabethan) u Breslau (danas Wrocław u Poljskoj), v. Boris Liebrecht, *Arabische, Persische und Türkische Handschriften in Leipzig. Geschichte ihrer Sammlung von den Anfängen bis zu Karl Vollers*, Leipzig, 2008, 19–22.

vjerovatno se radi o Ibrahim-agi Šabanoviću, koji je bio aga azapa u tvrđavi Novi i o kojem će naniže još biti riječi), koji živi u pograničnom području blizu mletačke teritorije (*Venedik begleriniün memleketleri ve kal'eleri kurbında sâkin olan serhadd ehâlisinden İbrâhîm demekle ma'rûf olan kimesne*), podstrekač nereda (*muharrîk-i fesâd*), da je stalno u pokretu na tom području zajedno s drugim leventima (*levendât eşkiyâsıyla gezüb*) i napada mletačke podanike, ponekad ih i lažno optužuje za razne stvari (*Venedik re'âyâsına hilâf-ı vâki' nice isnâd u iftirâ eylemekle*). Bosanskom beglerbegu se zapovijeda da stvar potanko ispita i ukoliko se optužbe iznesene na Ibrahimov račun pokažu istinitima, on mora biti primjereno kažnjen tako da se druge osobe odvrate od mogućeg izazivanja nereda. Beglerbegu se također nalaže da snažno upozori zapovjednike na granici s Venecijom na potrebu očuvanja mira i dobrosusjedskih odnosa.⁷ U srednjoj dekadi safera 1042. godine poslat je još jedan ferman bosanskom beglerbegu. Prema ovome fermanu bailo se požalio da su osmanski podanici u Novom (Herceg-Novu) počeli da grade jednu zgradu blizu Bokeljskog zaljeva i to protivno sultanovoj zapovijesti koja je ranije poslata. Beglerbegu bosanskome se nalaže da izvidi cijelu stvar, da vidi o kakvoj se građevini radi i ako se pokaže da ta zgrada može biti štetna po mletačku stranu on treba zaustaviti njenu gradnju.⁸ 1045. godine (17.06.–04.06.1636.) poslat je ferman zbog pritužbi na agu azapa u novskoj tvrđavi (Herceg-Novu) Ibrahim-agu Šabanovića. Prema žalbi mletačkog baila Ibrahim-aga je opremio tri čamca (*kayık*) i s leventima napao i opljačkao jednu mletačku fregatu na kojoj su se između ostalog nalazila i pisma za baila. Bojeći se kazne Ibrahim-aga je pustio zarobljenike na slobodu, vratio najveći dio opljačkane robe i otetog novca, ali ne u cijelosti, nego je za sebe zadržao dio opljačkanih stvari i novca u vrijednosti nešto više od 1000 groša. Ako je Ibrahim-aga zaista počinio ova nedjela onda ga treba smijeniti s mjesta age azapa i primjereno kazniti, a stvari i novac koje je zadržao za sebe vratiti njihovim stvarnim vlasnicima.⁹

Znatno više se mletački bailo žalio na prijestupe osmanskih podanika prema mletačkim podanicima u Dalmaciji i dalmatinskom zaleđu. Osmansko-mletačko granično područje u Dalmaciji bilo je mjesto jednog dinamičnog procesa koji se može nazvati „malim ratom“ na granici. Manifestacije takvog oblika sukoba bili su obostrani prepadi, ubijanje, pljačkanje, nanošenje materijalne štete, otkup zarobljenika, lični obračuni i dueli, ali i pokušaji lokalnih aktera da se zavede red i mir kroz međusobno izmirenje. Žalbe mletačkog

7 CCXXXIV [Ae.K.137], Nr. 15 (u rukopisu su fermani zavedeni pod rednim brojevima i ja ih tako ovdje i navodim, a ne prema paginaciji rukopisa).

8 CCXXXIV [Ae.K.137], Nr. 16.

9 CCXXXIV [Ae.K.137], Nr. 98. Datacija nepotpuna, jer sadrži samo godinu, ali ne i mjesec u kojem je ferman poslat. Pisar je vjerovatno zabunom poslije Ibrahim-aga dodao i oğlu (u osmanskom tekstu *İbrâhîm-âga oğlu Şa'bânovîk*).

baila izvrsne su za proučavanje tih pojava, ali treba kazati da nam one daju jednostranu sliku zbivanja na granici. Naime, iz njih se može vidjeti samo mletačko gledanje na događaje, dok stav aktera na osmanskoj strani granice uopće nije prisutan. Isto tako u najvećem broju slučajeva ne može se saznati ni krajnji ishod žalbe, nego je nužno obratiti se i na druge izvore ukoliko se to želi saznati.

U fermanima se uz imena najglasovitijih osmanskih feudalaca u Dalmaciji što su bili Durak-beg iz Vrane, sin Halil-bega Alagića,¹⁰ Mustafa Baraković,¹¹ kliški kapetan Džafer¹² mogu naći negativne odrednice snažnog značenja. Za njih kaže da su se osilili (*kendi hâllerinde olmayub*), da podstrekavaju druge na nered (*muharrik-i fesâd*) odnosno da oni sâmi čine nered (*ehl-i fesâd*), da predvode razbojнике (*eşkiyâ*) ili čak da su sâmi postali razbojnicima. Zajedno s odrednicom *eşkiyâ* često se upotrebljava, također u negativnom kontekstu, i odrednica *levend*, a u fermanu koji je tiče problema vezanih za Ibrahima, agu azapa iz Novog, upotrijebljava se sintagma *levend eşkiyâsı* (leventi-razbojnicci). Česta upotreba odrednice *levend* u ovim fermanima nije slučajna i može se razumjeti ako znamo da su leventima nazivani neregularni vojnici koji su angažovani tokom Dugog rata između Austrije i Osmanlija (1593–1606), a koji su poslije završetka ovog rata bili demobilisani, često se odmetali u razbojničke bande i vršili nasilje nad mirnim osmanskim podanicima, posebno u Anadoliji.¹³ Drukčije stvar stoji s odrednicom *eşkiyâ*. Treba kazati da se upotreba odrednice *eşkiyâ* može shvatiti iz perspektive središnje osmanske vlasti, jer svi oni koji su ustajali protiv vlasti ili odmetali se, a potom bavili pljačkom i tako predstavljali prijetnju javnom redu i miru mogli su biti tako nazvani.¹⁴ Međutim, u fermanima koji su upućivani bosanskom beglerbegu i kliškom i krčkom sanžakbegu odrednica *eşkiyâ* ponekad ne može biti odgovarajuća. Kao primjer za to može se uzeti ferman iz posljednje dekade šabana 1042. godine (02.03–11.03.1633), poslat bosanskom beglerbegu i sarajevskom muli.

10 Poginuo 1647. kada su Mlečani zauzeli Zemunik, v. Tea Mayhew, *Dalmatia between Venetian and Ottoman Rule: Contado di Zara 1645-1718*, Roma, 2008, 36.

11 O Mustafi Barakoviću i porodici Baraković v. Krešimir Kužić, "Osmanlijski zapovjedni kadar u tvrđavama Klis, Lončarić i Kamen oko 1630. godine", u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 23 (2005), 196. Mustafa je poginuo 1648. godine, v. Mate Kuvačić, Split i Poljica - odnosi kroz povijest, u: *Kulturna baština* 37 (2011), 18–19.

12 O Džaferu (Džafer-begu Crnčiću) v. Kužić, *Osmanlijski*, 195.

13 O leventima v. Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Leventler*, Istanbul, 1965. Leventima su mogli biti nazvani vojnici koji su bili u kopnenim trupama, ali i u mornarici. O višeslojnom značenju termina *levend* v. Tuncay Tuncel, *Osmanlı Şiirinde Gemicilik Terimleri*, 2014, 112–125.

14 Markus Koller, *Bosnien an der Schwelle zur Neuzeit. Eine Kulturgeschichte der Gewalt (1747-1798)*, München, 2004, 126–127.

Prema sadržaju ovog fermana Mustafa Baraković, koji je bio aga u Kliškom sandžaku (u tekstu je izostavljena riječ iz koje bi se moglo vidjeti o kakvom se agi radi), i kliški kapetan Džafer su se osilili, skupili eškiju oko sebe, pobunili stanovništvo u Lončariću i Kamenu i s oko 1500 ljudi upali na područje oko Splita, došli do splitske tvrđave i pozivali kršćane na dvoboj. Poslije toga su pustošili u okolici Splita i ubili jednog mletačkog podanika.¹⁵ Ako pod eškim podrazumijevamo osobe, odnosno grupe ljudi, koji su se odmetnuli od zakona i žive u značajnoj mjeri od pljačke, onda se ova akcija osmanskih podanika na splitskom području nikako ne može posmatrati kao razbojnički poduhvat, nego prije svega kao jedna osvetnička akcija koja je uslijedila na neku raniju kršćansku akciju u pograničnom području. Inače, ovakvi sukobi na granici vrtjeli su se u jednom začaranom krugu jer je obično svaka strana tvrdila da je vlastita akcija izazvana prethodnom akcijom suprotne strane. U tome zapravo i leži dinamičnost malog rata na granici. Svakako da se i pljačka ne može izostaviti kao jedan od razloga za sukobe na granici. Proces osiromašenja niže društvene elite, odnosno nižeg plemstva u doba kasnog srednjeg i ranog novog vijeka nije se događao samo u dalmatinskom zaleđu, nego i u drugim krajevima u području Mediterana pa i u cijeloj Evropi.¹⁶ U potrazi za novim izvorima prihoda mnogi pripadnici nižeg plemstva nisu se ustezali ni od pljačkaških pohoda. I osmanski uglednici u Dalmaciji nisu mogli predstavljati izuzetak u ovome pogledu.¹⁷

Poslije ovog fermana iz posljednje dekade šabana 1042. godine poslat je bosanskom beglerbegu i krčkom sandžakbegu u posljednjoj dekadi muharrema 1043. godine (27.07.–06.08.1633) ferman koji ponovo za temu ima nereda u Dalmaciji.¹⁸ U središtu ovog fermana stoje osmanski podanici iz Obrovca. Prema žalbi baila na Porti oni su činili nasilje nad mletačkim podanicima oko Novigrada. Nakon toga između njih se posredovalo i oni su se izmirili. Međutim, mir nije dugo potrajao jer su Obrovčani ponovo izvršili prepad kod Novigrada, ubili dvije osobe i nekoliko ranili. Zatim se navodi da je Vranjanin Durak (*İvrânyelü Turak*) skupio eškiju iz Sedd-i islama, Karina i Vrane i da je vršio zlodjela i činio štete u okolici Novigrada. Tada su ubijali mletačke podanike na koje su naišli i posjekli blizu hiljadu vinovih loza (*râst geldükleri*

15 CCXXXIV [Ae.K.137], Nr. 29.

16 Fernand Braudel, *Das Mittelmeer und die mediterrane Welt in der Epoche Philipps II.*, vol. 2, Frankfurt/Main, 2000, 497; Ilja Mieck, *Europäische Geschichte der Frühen Neuzeit*, 8. izdanje, Stuttgart etc., 1998, 159–161.

17 O slabim izvorima prihoda u slučaju osmanske političke elite u dalmatinskom zaleđu v. Kornelija Jurin Starčević, „Krajiške elite i izvori prihoda: primjer jadranskog zaleđa u 16. i 17. stoljeću“, u: *Prilozi za orijentalnu filologiju* 55 (2005), 243–266.

18 CCXXXIV [Ae.K.137], Nr. 44.

Venedikliyi katl edüb ve biñde karîb asma fidanlarını kesüb).¹⁹ U drugom dijelu fermana skreće se pažnja bosanskom beglerbegu da leventi iz Novog grada i opremaju čamce, stavljaju u njih posade, plove prema Kotoru i napadaju mletačke trgovačke brodice i to usprkos tome što su već nekoliko puta ranije slate naredbe novskom kapetanu Ibrahimu da drži disciplinu u vojsci i ne dopušta nikakvo nasilje nad mletačkim podanicima. U srednjoj dekadi zu-I-kadeta 1044. godine (28.04.-07.05.1635) poslat je ferman kliškom sandžakbegu i kadiji u kojem mu je zapovijedeno da spriječi samovolju kliškog kapetana Džafera i spahije Ahmeda iz Klisa.²⁰ Prema fermanu Džafer i Ahmed su upadali u njive i vinograde koji se nalaze u Poljičkoj nahiji, a koje uživa katolički biskup i plaća poreze na prihode od njih.²¹ Sandžakbegu i kadiji se zapovijeda da ih zaustave u tome, a ako to ne mogu onda trebaju o tome izvijestiti Portu. Ubrzo nakon ovog fermana poslat je jedan drugi ferman kliškom sandžakbegu u prvoj dekadi zu-I-hidžeta 1044. godine (18.05.-27.05.1635). U njemu se mletačka strana ponovo žali na Ahmed-agu iz Poljica. Prema bailovoj žalbi Ahmed-aga je počeo graditi jednu zgradu u koju namjerava postaviti levente i tako ometati trgovački promet u ovome kraju. Kliškom sandžakbegu se zapovijeda da ispita cijelu stvar i ukoliko tu zgrada nije ranije postojala, a sada se želi nova graditi koja će, kako se bailo potužio, predstavljati smetnju trgovačkom prometu, on to treba spriječiti, a ukoliko je gradnja već završena onda tu zgradu treba porušiti. Zgrada koja se spominje u fermanu bila je kula Ahmet-age Omerbašića iz Solina. Kula nije srušena, ona je zapravo bila Ahmet-agin dvor za stanovanje. Mletački providur Zeno je za svaki slučaj poslao svog povjerenika da izvidi dimezije i stvarnu namjenu ove gradnje.²² Vjerovatno zbog ovih problema u Dalmaciji početkom muharrema 1045. godine (17.06.1635) poslat je ferman bosanskom beglerbegu i sandžakbegovima Hercegovine, Klisa i Krke. Ferman se ne bavi određenim slučajem nego je zapovijest da u pograničnom području prema Veneciji treba vladati mir.²³

19 U Dalmaciji materijalna šteta pričinjavana je pustošenjem bašči i voćnjaka, odnosno sječenjem stabala masline i zasada vinove loze. Može se pretpostaviti koliko veliku štetu je činilo sječenje stabala masline ako se ima u vidu značaj njenih plodova za ishranu i privredu domaćeg stanovništva. O važnosti vinove loze u tome pogledu suviše je i govoriti.

20 CCXXXIV [Ae.K.137], Nr. 83.

21 Poljice su u crkvenom pogledu potpadale pod nadležnost splitskog biskupa, odnosno nadbiskupa. Međutim, već u drugoj polovici 16. stoljeća splitski nadbiskup nije mogao vršiti duhovnu službu na ovome području pa je oko 1590. godine imenovao izvanjskog vikara za Poljice. Crkvenim dobrima na području Poljica upravljala su dva prokuratora, v. Marko Mišerda, „Osamnaest dokumenata o poljičkim glagoljašima (1613–1652)“, u: *Croatia Christiana Periodica* 4 (1980), 81, 84.

22 Kužić, Osmanlijski, 197.

23 CCXXXIV [Ae.K.137], Nr. 89.

Sudeći prema bailovim žalbama 1049. godina (04.05.1639–24.03.1640) bila je posebno nemirna. Ferman koji je 02. redžeba 1049. godine (29.10.1639) poslat bosanskom beglerbegu i kadijama (u fermanu je izostavljen navod o kojim se kadijama radi) odnosi se na Ahmeda Kositerovića iz Kninskog polja (*Knîn ovası sâkinlerinden Kôstrôvik Ahmed dêmekle ma'rûf kimesne*).²⁴ Za njega se navodi da je imao namjeru da krene iz tvrđave Karin, postavi zasjedu i ubije mletačkog kapetana čije ime je navedeno u obliku *Grôpôşik* (Gropošić/Grupušić/Grupošić/Grupušić).²⁵ Međutim, kapetan je doznao za njegovu namjeru i nije upao u zasjedu na što je Ahmed ubio jednog nedužnog mletačkog podanika i opustošio vinograde. Isto tako i kapetan Sedd-i islama Ibrahim čini nasilje tako što je ubio kapetana ormanice²⁶ i jednog vojnika koji ga je pratio, a zatim sjekao drveće i harao vinograde. Bosanskom beglerbegu i kadijima²⁷ se zapovijeda da ispituju pritužbe i ukoliko se one pokažu istinitima potrebno je mletačkim podanicima nadoknaditi pretrpljenu štetu, a prijestupnike prema Šeriatu kazniti. Drugog redžeba 1049. godine poslat je još jedan ferman bosanskom beglerbegu i kliškom sandžakbegu da ispituju pritužbe da su neki ljudi kod Klisa opljačkali mletačke trgovce i oteli im čohu i drugu robu koja se kod njih nalazila.²⁸ Treći ferman iz mjeseca redžeba 1049. godine poslat je bosanskom beglerbegu i svim kadijama na području Bosanskog beglerbegluka. U njemu se navodi da se mletački bailo na Porti već žalio nekoliko puta zbog napada i nasilja koje su na području Šibenika činili Mustafa Baraković (*Klîs sancağından Barakoğlı dêmekle ma'rûf Mustafâ*) i Halil iz Vrane i njegov sin Durak (*Krka sancağından Vrânalı Halîl ve oğlı Turak*) i iako su slate zapovijesti da se oni u tome spriječe ništa u tome pogledu nije učinjeno. Ovoga puta je Mustafin čovjek po imenu Arap (*Barakoğlunun tevâbi 'nden 'Arab nâm şekî*)²⁹ s eškijom bez ikakvog razloga pustošio u okolini šibeničke tvrđave. Oni

24 CCXXXIV [Ae.K.137], Nr. 113.

25 Dvoboji između muslimanskih (turskih) i kršćanskih junaka, zasjede, međusobni obračuni na granici tako su česte teme u narodnim epskim pjesmama i nerijetko imaju svoje utemeljenje u stvarnim historijskim događajima. Moguće je da je pokušaj Ahmeda Kositerovića iz Kninskog polja da ubije kapetana Grôpôšića, odnosno njihovo međusobno neprijateljstvo kasnije našlo svoje mjesto u narodnoj pjesmi. Andrija Kačić-Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Zagreb, 1862, 462, bilježi jednu pjesmu u kojoj se govori o Matiji Grubišiću iz Tučepa, koji bi mogao biti identičan s ovim kapetanom Grôpôšićem, i kako je on, prema pjesmi, u dvoboju ubio muslimanskog junaka Manuku Ahmeta.

26 Lahka broдика koja je pokretana veslima, v. Mithad Kozličić, *Hrvatsko brodovlje*, Split-Zagreb, 1993, 94.

27 U dokumentu je ostalo prazno mjesto pa se ne može kazati o kojim kadijama je riječ.

28 CCXXXIV [Ae.K.137], Nr. 114.

29 Narodna pjesma kazuje o Ahmetu Perkoviću, koji je imao nadimak Arap, i koji je prema njoj poginuo u dvoboju s kršćanskim junakom Petrom Radićem. Toponim Arapovača

su tom prilikom ubili dva mletačka podanika i odveli više od hiljadu volova, krava, mazgi i konja. Beglerbegu i kadijama se zapovijeda da ispituju optužbe i ukoliko su one istinite sve što je opljačkano treba vratiti vlasnicima, prijestupnike kazniti, odnosno izvijestiti Portu o tome.³⁰

Dva fermana, jedan poslat bosanskom beglerbegu, a drugi krčkom sandžakbegu odnose se na otkup zarobljenika. U fermanu bosanskom beglerbegu iz prve dekade mjeseca safera 1045. godine (03.06.–12.06.1639) navodi se da je raniji bihački sandžakbeg Mehmed bio u kršćanskom zarobljeništvu (*Frenkistânda esîr olmağla*), pa je radi vlastitog otkupa pozajmio izvjesnu novčanu sumu (u tekstu je mjesto gdje je novčani iznos trebao biti naveden ostavljeno prazno) od Lorenca iz Senja. Nakon što se izbavio iz ropstva Mehmed odbija vratiti dug Lorencu pa se beglerbegu i kadiji zapovijeda da ispituju cijelu stvar i ukoliko je traženje povrata novca opravdano Mehmed mora dug isplatiti u cijelosti.³¹ I ferman koji je poslat sandžakbegu Krke u posljednjoj dekadi rebiu-l-evela 1045. godine (18.09.–27.09.1635) govori o zarobljenicima, i to o osobama zarobljenim u međukršćanskom sukobu. U njemu se navodi da su dva osmanska podanika iz Krčkog sandžaka došli u blizinu Zadra i izbavili dvojicu kršćanskih zarobljenika koji su pripadali mletačkom plemiću Marc'Antoniu Gradišci (*Venedîk beginiün ve diyâr beglerinden Mârķôntôn Grâdiskô nâm beğiün iki nefer Frenk esîrlerini Venedîge tâbi 'Zâdre kal 'esi civârinda serħadd-ı mansûreden Krka sancağı sâkinlerinden ba 'zı kimesneler idlâl edüib kendü semtlerine alub*). Krčkom sandžakbegu se nalaže da ih pronađe i preda čovjeku kojeg će Marc'Antonio poslati da ih preuzme.³² Smatram da je ovdje riječ o zarobljenicima iz Uskočkog (Gradišćanskog) rata, vođenog između Austrije i Venecije od 1615. do 1618. godine. U tome ratu, kojem

u Radoškom polju podno sjeverne strane Kozjaka hrvatski historičar Krešimir Kužić upravo dovodi u vezu s njim, v. "Promjene toponima sela Radošića iz 1386. godine", u: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 42 (2000), 83. Kužić u jednom drugom svom radu, "Prilog biografiji nekih Kačićevih vitezova, te podrijetlu stanovništva njihovog kraja", *Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 47 (2005), 197–198, oslanjajući se na narodno pjesništvo pretpostavlja da je Petar Radić mogao pogubiti ovoga Ahmeta poslije izbijanja Morejskog rata. Ako je ovaj Arap uistinu identičan s Ahmetom Perkovićem, onda je teško zamisliti da je Ahmet i u tako dubokoj starosti bio na bojnopolju. Više je vjerovatno da je njegova smrt od ruke Petra Radića kao i u mnogim drugim slučajevima bila samo percepcija, odnosno pusta želja narodnog pjevača.

30 CCXXXIV [Ae.K.137], Nr. 115.

31 CCXXXIV [Ae.K.137], Nr. 90. Sadržaj ovog fermana ukazuje na to da su odredbe običajnog prava kojima je bio uređen proces oslobađanja, odnosno otkupa zarobljenika imale istu snagu kao u osmansko-habsburgskom graničnom području, o tome više vidjeti tematski zbornik, Géza Dávid, Pál Fodor, *Ransom Slavery along the Ottoman Borders: Early Fifteenth – Early Eighteenth Centuries*, Leiden–Boston, 2007.

32 CCXXXIV [Ae.K.137], Nr. 94.

je kao povod služio mletački izgovor za suzbijanjem uskoka, a u stvari se krila namjera Venecije da u cjelosti ovlada istočnom obalom Jadrana desila su se prilična pustošenja i pljačke.³³ Jedan od mletačkih zapovjednika koji je sudjelovao u ovome ratu bio je Marc'Antonio di Manzano (jedan od zapovjednika mletačke konjice). U literaturi mogu se naći podaci i o još jednom Marc'Antoniu (Marc'Antonio da Canale) koji je zapovijedao albanskom i hrvatskom konjicom (provveditore della cavalleria croata e albanese) u ovome ratu. Ne vjerujem da je riječ o jednoj te istoj osobi. Marc'Antonio di Manzano poginuo je sredinom 1617. godine tokom mletačkog opsjedanja Gradiške (Gradisca d'Isonzo),³⁴ a ovaj drugi Marc'Antonio (Marc'Antonio da Canale) bio je živ i 1618. godine.³⁵ Teško je kazati kojem od njih dvojice su pripadala ova dva zarobljenika. Sudeći prema tekstu fermana u kojem je ime vlasnika zarobljenikâ navedeno kao Mârkôntôn Grâdiskô i jedan i drugi mogli su to biti (ili možda čak neki treći Marc'Antonio). Naime, njih obojica učestvovali su u opsjedanju Gradiške, pa se vjerovatno zbog toga u fermanu i navodi nadimak Grâdiskô. Iako se u fermanu navodi da su osmanski podanici zabludili (*ıdlâl êdîib*) ovu dvojicu zarobljenika ne može se isključiti da se ipak radi o prebjegu ove dvojice kršćanskih zarobljenika koji je bio brižljivo planiran u dosluhu s osmanskim podanicima s druge strane granice.

Tri fermana odnose se na obezbjeđivanje nesmetanog trgovačkog prometa na splitskoj skeli. Treba kazati da se skoro redovno ne samo u zapovijestima koje su poslate bosanskome beglerbegu i njegovim sandžakbegovima nego i u onima koje su poslate drugim osmanskim dostojanstvenicima uz granicu s Venecijom govori o potrebi očuvanja mira, jer je to preduvjet za neometano obavljanje trgovačkih poslova između dvije države. Tako se i u fermanu iz posljednje dekade muharrema 1043. godine (27.07.-06.08.1633, ferman nema vlastitu dataciju, ali su prethodne zapovijesti datirane posljednjom dekadom muharrema 1043. godine), koji je poslat bosanskom beglerbegu i krčkom sandžakbegu zbog bailovih žalbi na nasilje koje vrše osmanski podanici iz Obrovca, Karina i Sedd-i islama govori o potrebi očuvanja mira radi neometanog prometa na skeli u Splitu. U fermanu se navodi da su ljudi iz ova tri mjesta činili razna nasilja, ali su se izmirili s mletačkim podanicima pa je splitska skela mogla raditi u mirnom okruženju. Međutim, poslije toga ljudi iz Karina ubili su tri mletačka podanika i stanje je ponovo postalo nemirno što se nepovoljno odražava na trgovinu preko skele u Splitu. Dalje se navodi da

33 O razornim posljedicama ovoga rata na stanovništvo i gospodarstvo Istre v. Miroslav Bertoša, *Jedna zemlja, jedan rat: Istra 1615-1618*, Pula, 1986.

34 Carlo Morelli di Schönfeld, *Istoria della Contea di Gorizia*, II, Gorizia, 1855, 47.

35 Marc'Antonio da Canale pojavljuje se u augustu 1618. godine kao svjedok u jednom od dodataka mirovnom sporazumu kojim je ovaj rat okončan, v. Riccardo Predelli (ed.), *I libri commemoriali della Repubblica di Venezia: Regestri*, VII, Cambridge etc., 2012, 149.

je nužno obezbijediti mir u ovome području jer se od carine na robe koje se prevoze preko skele u Splitu isplaćuju plaće vojnicima u nekim tvrđavama u Bosanskom ejaletu.³⁶ Jedan drugi ferman poslat tek nešto malo ranije (srednja dekada muharrema 1043. godine = 17.07.–26.07.1633) govori o tome koliko su Mlečani vodili računa o vlastitim ekonomskim interesima i trgovačkom prometu s Osmanskim carstvom. Naime, u cilju da povećaju trgovinsku razmjenu preko Splita i da istovremeno smanje udio i utjecaj Dubrovčana u trgovini s Osmanskim carstvom Venecija se preko baila direktno obratila Porti da naloži bosanske beglerbegu da cjelokupni izvoz s područja Bosanskog ejaleta usmjeri na skelu u Splitu, a ne prema Dubrovniku, jer su se iznosi od carine na promet u splitskoj skeli u odnosu na ranije vrijeme znatno smanjili.³⁷ Ista takva zapovijest ponovo je poslata u prvoj dekadi zu-l-kadeta 1044. godine (18.05.–27.05.1635) bosanske beglerbegu i defterdaru.³⁸

Sadržaj ovih naredbi govori o nastojanju Porte da se u graničnom području prema Veneciji, koje je bilo u nadležnosti bosanskog beglerbega održi istinski mir. Svakako da je iza ovakvih zapovijesti stajala njena namjera da kroz osiguranje mirnog okruženja obezbijedi neometano funkcionisanje trgovačke razmjene što je bilo u obostranome interesu. Sasvim je drugo pitanje koliko su akteri s obje strane granice bili autonomni u svojim akcijama i da li su središnje vlasti u Veneciji i Porta imali uvijek snage da njihovo autonomno djelovanje pravovremeno i efikasno spriječe.

Bosnian beglerbey and his sanjakbeys in diplomatic notes of the Venetian bailo to the high Porte (1632-1639)

Summary

In the collection of oriental manuscripts of the University Library in Leipzig, there is a manuscript containing 126 Sultan firmans issued upon diplomatic notes of the Venetian bailo (ambassador) to the Porte in the period from 1625 to 1640. Firmans that were created as a response to diplomatic notes of the Venetian bailo are only part of the manuscript while its other part includes orders on appointment of employees in mosques all over the Ottoman

36 CCXXXIV [Ae.K.137], Nr. 48.

37 CCXXXIV [Ae.K.137], Nr. 53. Skela u Splitu je otvorena 1592. godine, najviše zalaganjem židovskog trgovca Daniela Rodrige, v. Maren Frejdenberg, *Židovi na Balkanu na isteku srednjeg vijeka*, Zagreb, 2000, 98f. Treba kazati da su diplomatske akcije mletačkog bailo u cilju stvaranja što povoljnijeg položaja Splita u odnosu na Dubrovnik uslijedile još 1628. godine, v. Predelli (ed.), *I libri commemoriali*, VII, 168f.

38 CCXXXIV [Ae.K.137], Nr. 75.

Empire. It is unknown how this manuscript ended in Leipzig. What is known for sure is that whoever entered the firmans into the manuscript must have been using one of the “Defters of foreign countries” (diivel-I ecnebiyye defterleri) kept at the Porte from the beginning of 17th century. Out of 126 firmans, 15 were sent to Bosnian beglerbey, i.e. his subordinate sanjakbeys in the period from 1632 to 1639. The firmans sent to the Bosnian beglerbey and his sanjakbeys are mainly dealing with Ottoman-Venetian border area in Dalmatia and with the surroundings of Herceg-Novi. The content of firmans shows a persistent attempt by the Porte that peace be kept in the border area with Venice which was at the time under the authority of Bosnian beglerbey, primarily in order to enable undisturbed trade and commercial relations between the two states.

Key words: Porte, Venice, Venetian bailo, Bosnian beglerbey, Dalmatia, Herceg-Novi